

George Calinescu - Enigma Otiliei

Cu Enigma Otiliei, romanul aparut in 1938 la Cultura Nationala, dupa ce cu cativa ani mai inainte publicase Cartea nuntii si placheta de Poesii, G. Calinescu isi afla un loc bine precizat printre prozatorii si poetii din epoca interbelica.

Nu mai putin celebru va fi si va ramane criticul si istoricul literar, incepand cu anul 1932, cand ii aparea exceptionala Viata a lui Mihai Eminescu si sfarsind cu monumentala Istorie a literaturii romane de la origini pana in prezent (1941). Profesorul G. Calinescu, este necesar sa subliniem, ne apare astfel - performanta unica in intreaga noastra literatura - egal de valoros, atat ca beletrist propriu-zis, cat si ca teoretician si critic literar. De altminteri, lucrul se stie si nu mai este necesara nici un fel de argumentare, criticul si istoricul literar - fie in Viata lui Mihai Eminescu, fie in Viata lui Ion Creanga, fie in Istoria literaturii... - "portretizeaza", face caracterologie si compune descrieri care pot rivaliza, prin arta, cu beletristica de cea mai inalta clasa. Contrar celor afirmate de Titu Maiorescu, la vremea lui, G. Calinescu nu gaseste nici o nepotrivire intre meseria de critic si aceea de romancier, de poet sau dramaturg. Ba dimpotriva, exemple ilustre, incepand cu cel al lui Dante, arata cu prisosinta ca numai un critic incercat intr-ale beletristicii poate oferi incredere in judecatile pe care le emite asupra altora. Ideea este pe cat de justa, pe atat de simpla in formularea ei: numai un mester, cat de cat iscusit si experimentat, se poate pronunta asupra calitatii lucrului iesit din mana insului din aceeaasi breasla.

Intr-un articol publicat in Adevarul literar si artistic din 1938, intitulat Cateva cuvinte despre roman, G. Calinescu indica sase scheme epice potrivite pentru aceasta specie:

1) Istoria tanarului care vrea sa patrunda cu orice chip in viata, subordonand toate afectiunile acestei pasiuni: ambitiosul plat, comun; 2) Istoria ambitiosului idealist, in stare de toate infrangerile pentru glorie, putand oscila intre ratare, grandilocventa si geniul posac; 3) Istoria femeii nesatisfacuta, cazand la maturitate in dezordinea pasiunii romantice; 4) Istoria barbatului matur plictisit de casnicie, distrugandu-si viata si familia in experiente erotice tardive; 5) Istoria barbatului sau a femeii care, neizbutiti ei insisi in viata, isi revarsa energiile asupra copiilor, devenind personaje odioase pentru altii si apasatoare pentru propria lor progenitura; 6) Istoria incapacitatii de adaptare, care nu duce la lirism, ca in nuvelistica noastra, ci la invidie.

Comentand schemele propuse de G. Calinescu, Al. Piru gasea personajele clasice corespunzatoare, respectiv: 1. Rastignac, Lucien de Rubempre, Julien Sorel; 2. Cousin Pons, Cesar Birotteau, Balthasar Claes; 3. Madame Bovary; 4. Baronul Hulot; 5. Pere Goriot, Grandet; 6. Cousine Bette. In chipul acesta, cum prea bine se vede, balzacianismul precumpaneste in conceptia lui Calinescu despre roman (lucrul se cunoaste destul de bine si din polemica amicala pe care a purtat-o cu Camil Petrescu in jurul notiunii de roman), nu neaparat ca "metoda" - spre a-i respecta liniile generale ale demonstratiei -, ci ca mod de a gandi problema in stransa legatura cu practica.

In Enigma Otiliei se poate constata combinarea a doua dintre cele sase scheme epice aratate mai

sus: de o parte, cazul tanarului Felix Sima, analizat la momentul unei crize erotice trecatoare -iubirea pentru Otilia -, inainte de a-si croi un drum ferm in cariera; de alta parte, istoria unei mosteniri, tribulatiile clanului Tulea, care pandeste moartea zgarcitului Costache Giurgiuveanu. Averea batranului, constand aproape numai din bani lichizi, va reveni celui mai vigilent dintre ei, lui Stanica Ratiu. Otilia, la varsta incertitudinilor adolescentine, se va insoti cu uri barbat mai in varsta, mosierul Pascalopol, iar Felix isi va urma o traiectorie a vietii de mai inainte gandita. Contrar "modernilor" de ultima ora, care considera ca in roman se poate pune orice si, mai ales, oricum, in totala dezordine (biografii, fantastic, onirisme, eseuri, parabole etc), Enigma Otiliei se constituie ritmic, din episoade savant calculate ca intindere narativa si ca putere de cuprindere a mediului pus in studiu. Imaginatia nu-i lipseste deloc romancierului, insa ea este strunita, zagazuita in tipare atent controlate, cu pastrarea unei "masuri" in toate compartimentele ansamblului compozitional.

Mai importanta decat compozitia este galeria tipologica din Enigma Otiliei, realizata cu o forta rar intalnita printre contemporani. Mos Costache este zgarcitul maniac, bolnav nu numai trupest, ci si sufleteste, egoist pana la absurd, ca toti avarii, dar cu o licarire de umanitate totusi, in sensul ca pe Otilia, "pupila" lui, ar dori s-o infieze, sa-i lase mostenirea, fara a se putea hotari sa duca pana la capat gestul. Aglae, sora sa, are un caracter asemanator, cu deosebirea ca, saraca fiind, e mai agresiva, autoritara la adresa copiilor si a sotului, crezandu-se cu totul indreptatita a-si mosteni fratele. Aurica, fiica ei, este tipul fetei batrane, uratita de atata asteptare a unei partide convenabile, virtuosa numai prin forta imprejurarilor, invidioasa si barfitoare intrucat o priveste pe Otilia, in care vede o stricata si o concurenta de a doua generatie. Titi, fratele ei, este arieratul mintal, prea mult alintat de parinti, patronat tot timpul de mama, cazut in monomania copierii de carti postale ilustrate. Simion Tulea, sotul Aglaei, verifica ereditatea fiului, principala lui preocupare fiind cusutul la gherghet, la care se adauga - manifestarea senilitatii in plan fiziologic - o pofta de mancare cu totul anormala: "- Mancati -indemna Simion pe Aurica si pe Titi -, mancati, mancarea este elixirul vietii! si el insusi inghitea cu lacomie, varand in gura bucati mari de paine si stergand cu miez ultimele resturi de sos din farfurii". Mai presus decat oricare alt personaj din roman, magistral este realizat Stanica Ratiu.

Avocat fara procese, traind din expediente, inteligent si abil peste orice prevederi, in lipsa altor preocupari el este cel mai mare demagog al sentimentului burghez de familie - cum observa Ov. S. Crohmalniceanu -, un Catavencu de la inceputul secolului XX pentru care "tarisoara" s-a redus la sotia sa Olimpia, o femeie apatica si lipsita de price personalitate, stearsa; la socri, cumnati si mai ales la unchiul prin alianta, Costache, pentru care afiseaza zgomotos o mare slabiciune. De cate ori se anunta un atac de apoplexie, Stanica rasare ca din pamant, aduce cate un medic, eventual chiar preotul, in casa din strada Antim, imprastie cuvinte de mangaiere si de curaj, in dreapta si in stanga, organizeaza, in momentele de relaxare, mici distractii, cum ar fi jocul de carti, face mai cu seama mare caz de iubire pentru sotie si deplange zgomotos imprejurarea de a nu-i fi dat copii viabili. Insul nu este neaparat odios, cum ne-am astepta - si aici sta marele tact al romancierului -, in afara poate de scena in care e pus sa smulga de sub perna muribundului pachetul cu bani. intr-un fel, verva lui, prezentabilitatea, inteligenta deosebit de prompta, volubilitatea de om "normal" (fiindca, in afara de Felix, de Otilia si de Pascalopol, toti ceilalti sunt "anormali"), anume observatii

Referate

Referate, Comentarii, Eseuri, Caracterizari
<http://referatenoi.ro>

de bun-simt cuceresc pana la un punct destul de inaintat. Cu multa dreptate, pe Felix il face sa inteleaga cam in ce ar consta "enigma" Otiliei, inclinata sa se apropie mai mult de Pascalopol decat de dansul: "Asa sunt fetele; in preajma varstei de 19-20 de ani, cauta ocrotire pe langa un barbat mai matur, dar dincolo de 30-35 inclina spre tinerii de 25 de ani."

Ca si Dom' Petrescu din Cartea nuntii -un roman juvenil, frumos, fermecator scris, dar fara adancimea Enigmei -, Stanica se crede capabil a critica in existenta valorilor in cultura romaneasca: "Sa dam, ceara ma-sii, un Eminescu!", exclama el la un moment dat, comic, desigur, dar nu fara indreptatire de fond. Singur se declara profund: "- He, he, Stanica e profund, degeaba incercati dumneavoastra sa-l luati peste picior!". Aži, intr-adevar, demagogia lui, atat de plina de viata, capacitatea de a se adapta la imprejurari, intr-un chip cu totul specific locului, asemeni unui Mitica al lui Caragiale, fac din Stanica o idee care transcende orice impresie de trivial, semnul marii arte neaparat.

Cand personajul se realizeaza mai putin prin comportament -ceea ce nu e deloc cazul lui Stanica Ratiu -, arta romancierului sta in portret. Iata portretul lui Mos Costache, vazut prin ochii lui Felix, care confrunta amintirea unei vechi fotografii cu omulețul aparut in capul scarii din casa de pe strada Antim:

"...Felix mergea in nestire inspre strada Arionoaiei, cand, deodata, o imagine i se fixa in minte. Pe un carton mie, o fotografie-vizit, in tonalitate cafenie, spalacita, infatisa un om cu capul aproape depilat, cu ochii foarte proeminenti si cu buze groase, cu numai cateva fire negre rare in loc de mustati. Aceasta fotografie, care se afla pe biroul tatalui sau, ii destepta in minte, nu stia de ce, ideea unui hot de copii mici. Insa era sigur ca fotografia reprezenta pe unchiul Costache. Omulețul de pe scara scartaitoare, mult mai batran, era aidoma moralmente cu unchiul din fotografie".

De tot interesul este calificativul "moralmente", de unde deducem ca, macar pentru moment, naratorul se substituie eroului sau si face deductii caracterologice din studierea fizionomiei umane. Avarul din casa de pe strada Antim, "omulețul" batran care il intampina, chelise de multa vreme, avea ochi exoftalmici, buzele groase si mustata din numai cateva fire negre.

Iata si portretul Aglaei:

"Era o doamna cam de aceeași varsta cu Pascalopol, cu parul negru pieptanat bine intr-o coafura japoneza. Fata ii era galbicioasa, gura cu buzele subtiri, acre, nasul incovoiat si acut, obrajii brazdati de cateva cute mari, acuzand o slabire brusca. Ochii ii erau bulbucati ca si ai batranului, cu care semana putin, si avea de altfel aceeași miscare moale a pleoapelor. Era imbracata cu bluza de matase neagra cu numeroase cerulete, stransa la gat cu o mare agrafa de os si sugrumata la mijloc cu un cordon de piele, in care se vedea, prinsa de un lantisor, urechea unui cesulet de aur."

Modul de constructie a portretelor, prin observarea si notarea foarte exacta a amanuntelor de ordin

Referate

Referate, Comentarii, Eseuri, Caracterizari
<http://referatenoi.ro>

exterior, fiziognomic (fata Aglaei era "galbicioasa", buzele "subtiri" si "acre", "nasul incovoiat si acut", ochii "bulbucati" o faceau sa semene intrucatva cu fratele etc), dar si vestimentar ("bluza de matase neagra cu numeroase cerculete, stransa la gat cu o mare agrafa de os", cum poarta femeile cand incep sa imbatraneasca etc), arata tendinta romancierului de a scoate clasificari morale. Procedeu este tipic balzacian, aminteste de "fiziognomistul" Lavater si, mai in general, de toti artistii... latini, care deduc firea omului din infatisarea lor exterioara. (Nu este deloc intamplator ca G. Calinescu a scris cu mare placere un studiu asupra lui Nicolae Filimon, primul nostru prozator "balzacian", apreciat si de E. Lovinescu cand spusese: "Romanul romanesc modern din brazda Ciocoilor vechi si noi rasare"). Mai mult inca, descrierea casei din strada Antim este facuta spre a vorbi de personaje. Cateva fragmente de la inceputul romanului:

"Casa avea un singur cat, asezat pe un scund parter-soclu, ale carui geamuri patrate erau acoperite cu hartie translucida, imitand un detaliu de catedrala. Partea de sus privea spre strada... intr-adevar, usa, de forma unei enorme ferestre gotice de lemn umflat si descleiat de caldura sau ploaie si bubos de vopsea cafenie, se intindea de la cele doua trepte de piatra... O scara de lemn cu doua suisuri laterale forma un soi de piramida, in varful careia un Hermes de ipsos, destul de gratios, o copie dupa un model clasic, tinea in locul caduceului o lampa cu petrol cu glob de sticla in chipul unui astru..."

Pot fi comparate cu paginile care descriu intrarea in pensiunea Vauquer din Pere Goriot. Impresia de vetustete si de potrivire a locuintei cu persoanele pe care ne asteptam sa le vedem este aceeasi:

"La facade de la pension donne sur un jardinet, en sorte que la maison tombe a angle droit sur la rue Neuve-Sainte-Genevieve, ou vous la voyez coupee dans sa profondeur. Le long de cette facade, entre la maison et le jardinet, regne un cailloutis en cuvette, large d'une toise, devant lequel est un allée sablee... On entre dans cette allée par une porte batarde, surmontée d'un écriteau sur lequel est écrit: MAISON VAUQUER, et dessous: Pension bourgeoise des deux sexes et autres" etc.

Enigma Otiliei, alaturi de Bietul' Ioanide, este poate cea mai solida opera in proza a lui G. Calinescu, reprezentand pentru mediul citadin de la inceputul secolului XX ceea ce reprezinta capodopera lui Rebreanu, Ion, pentru cel rural. Valoarea romanului nu sta neaparat in noutatea temei, ci, ca la Rebreanu, in soliditatea constructiei epice, in puterea de reprezentare a vietii cu o maxima claritate si mai ales prin suita caracterelor care se perinda prin fata cititorului cu aparenta de adevar halucinatorie.